

A budapesti Egyetemi Könyvtár állományának alapjai

Az Antiquissima-gyűjtemény I—II. kollekcója
(1586—1605)

Jelen tanulmány folytatása és kiegészítője kíván lenni azoknak a kutatásoknak, amelyek a budapesti Egyetemi Könyvtár alapításának idejét és körülményeit tisztázták.¹ Megállapításaink, amelyeknek során kiderült, hogy a könyvtár 1561-ben, tehát 74 évvel korábban keletkezett, mint maga az egyetem, arra a ma is meglévő és az egyetem alapítása előtt beszerzett könyvanyagra épültek, amelyet azóta *Bibliotheca Antiquissima* elnevezéssel külön-gyűjteményben állítottunk fel.²

Ez a fennmaradt könyvanyag, kiegészítve a két jezsuita-korszakbeli katalógus adataival, módot nyújt arra, hogy megkíséreljük közelebről megvizsgálni az Egyetemi Könyvtár állományának alapjait, illetve megpróbálkozzunk az egyetem alapítása előtt beszerzett állomány elemzésével.

Az első, 1632-ben készült NÉMETHI Jakab-féle katalógus nem őrizte meg a könyvek beszerzési évszámát. Annál használhatóbb volt kutatásaink szempontjából a második, 1690-ben felállított katalógus. Újabban ennek készítőjére is fény derült a jezsuita provincia névtárának segítségével. Az Egyetemi Könyvtár 1690. évi katalógusa SZENTIVÁNYI Márton (1633—1705) azévi könyvtári prefektus gondoskodásából készült, aki a nagyszombati egyetem tanára és több ízben az egyetem kancellárja is volt. Korában ismert nevű historikus és nyomdai szakember volt, aki mint az egyetemi nyomda igazgatója is működött. Jó minőségű papírok gyártására külön papírmalmot állított fel.³ Az általa készített második katalógus 1600-ig visszamenőleg megőrizte a könyvek beszerzésének évszámát. Az előző, tehát a XVI. századi időszakból azonban egyetlen beszerzést sem tüntet fel.

Ez először hihetőnek is látszott. Hiszen 1600-ban, éppen egy nagyarányú pusztulás miatt kellett Vágsellyén újraalapítani a könyvtárat.⁴ Feltehető volt, hogy az előző beszerzések teljesen megsemmisültek.

Mikor azonban az egyes évek gyarapodási statisztikáját 1600-tól 1635-ig összeállítottuk, feltűnt, hogy 1632-ben, tehát az első katalógus felállításának évében, tömeges beszerzések történtek. Míg az egyes évek statisztikája általában az 50-et sohasem haladja meg, 1632-re 1171 kötetet találtunk bejegyezve.

¹ DÜMMERTH Dezső: *A budapesti Egyetemi Könyvtár gyűjteményének keletkezése 1561—1635*. Magy. Könyvszle. 1963. 43—58. l. Továbbiakban: *EK keletkezése*.

² Vö. *A budapesti Egyetemi Könyvtár új különgyűjteménye*. Könyvtáros. 1962. 346. l.

³ KAZY Franciscus: *Historia Universitatis Tyrnaviensis Societatis Jesu. Tyrnaviae, 1737*. — SZENTIVÁNYI könyvtári prefektusi megbízatása: *Catalogus personarum provinciae Austriae Societatis Jesu, 1690*. Pannonhalma, Közp. Főkönyvtár. Kézirat.

⁴ *EK keletkezése*. 47—48. l. és id. források.

Hogy e különleges nagyszámú gyarapodás okát felderítsük, kutatni kezdtünk a könyvtár mai állományában az 1632. évi szerzemények után, és sokat meg is találtunk. Címlapi bejegyzéseiket megvizsgálva azonban meglepő felfedezések jutottunk. Az 1632. évre beírt és ma is meglévő mintegy 200 kötetnek csaknem a fele 1586 és 1605 évek közötti beszerzés, még a Znióváralján és Vágsellyén működő kollégium idejéből. Egymás után kerültek elő a könyvek, címlapjukon az áthúzott „Turociensis” (Znióváralja) és „Selliensis” (Vágsellye) megjelöléssel. Melléjük legtöbb esetben NÉMETHI Jakab kézírása írta be a Nagyszombatot jelző „Tyrnaviensis” jelzöt, a „Catalogo in scriptus 1632.” feljegyzéssel. A „Collegii Turociensis”, illetve „Selliensis” kifejezés pedig a beszerzések közelebbi idejére is tájékoztatást adott. A kollégium 1586–1598 között tartózkodott Znióváralján, 1598–1605 között pedig Vágsellyén.

A történetek ezek után könnyen rekonstruálhattuk. NÉMETHI Jakab, mikor 1632-ben új katalógust állított fel, összeszedte a meglévő könyveket, beírta őket, de azonfelül még címlapjukra is beírta az új katalógizálás helyét és évét, a korábbi feljegyzéseket áthúzva. Nem végzett azonban teljes munkát: több esetben elmulasztotta a régi bejegyzést törölni, egyes kötetek pedig a katalógizálásból is kimaradtak. 1690-ben azután, amikor SZENTIVÁNYI Márton az újabb katalógust készítette, a beszerzések évét az át nem húzott, érvényben hagyott szöveg szerint tüntette fel. Így került sor arra, hogy az 1632. évi katalógizálásból kihagyott könyveket eredeti beszerzési évük szerint tüntette fel, az összes többi, áthúzott szövegű régi könyvet azonban 1632-re írta be.

A továbbiakat most már az előkerült könyvek címlapi bejegyzéseinek alaposabb vizsgálata és a megjelenési évszámokkal való összehasonlítása döntötte el. E vizsgálatok alapján kerültek kialakításra az Antiquissima-gyűjtemény egyes kollektói, s ezen belül szériái. Figyelembe véve ehhez a könyvtárral kapcsolatos, történeti eseményeket, az állomány elemzését az alábbi periódusokra tagolva végezhetjük el.

1. Az első nagyszombati korszak : 1560–1567

Törzsállománynak azok a legrégebbi beszerzések lennének tekinthetők, amelyek segítségével a könyvtárat 1561-ben Nagyszombatban a jezsuita kollégium létesítésével egyidejűleg felállították. Ez az anyag hét esztendő gyűjtése volt, s nagy részében a kollégiumban kiütött tűzvész áldozata lett 1567 májusában. Maradványait a megszánt rendház egyéb ingóságaival együtt Bécsbe szállították, ahol egy újabb magyarországi megtelepedés számára tették félre.

A rendtartomány XVII. századi történetírója, DOBRONOKI György ugyanis a következőket mondja: „Supellex domestica, quae incendio superfuerat, una cum iis, quae Templi et *Bibliotheca* usibus e censu nostro per septennium comparata fuerant, ex Ordinationi Superiorum in Collegio Viennensi tantisper deposita fuerunt, donec vel Tyrnaviam feliciori saeculo redire Nostris liceret, vel tales in Hung. Missiones instituerentur, quae usum eorum requirerent.”⁵

Érdekes, hogy DOBRONOKI a tűzvész előtt hét esztendőre vezeti vissza a könyvtár alapítását, holott a kollégium csak hat évvel előbb, 1561-ben nyílt

⁵ DOBRONOKI Georgius: *Historia Societatis Jesu*. Collectio Hevenessiana, in fol. 26. tom. 30. 1. (EK. kéziratár.) Vö. *EK* keletkezése. 48. 1.

meg, s ezt DOBRONOKI is jól tudta. Mindenesetre a történeti tényekkel nem áll ellentétben az állítása.

VICTORIA, a bécsi kollégium rektora ugyanis már 1560. augusztus 2-án ír LAYNEZ rendi generálisnak a tervezett nagyszombati ház ügyeiről, s többek között azt írja, hogy az új letelepülés céljára 3—4 személyt fog átengedni, hasonlóképpen *könyveket is küld majd*.⁶ Egy hónappal később, 1560. szeptember 7-én pedig már azt jelenti, hogy OLÁH Miklós esztergomi érsek megvette a kiszemelt épületet Nagyszombatban a jezsuiták számára.⁷

Nem lehetetlen tehát, hogy a ház megvétele után hamarosan sor került a berendezés, az ingóságok összegyűjtésére is, még mielőtt a kollégium megnyílt volna. Tekintve a könyvekre vonatkozó, korábbi ígéretét, úgy látszik tehát, hogy a könyvtár alapjai: a legelső könyvek már 1560 őszén megérkezettek Nagyszombatba, a bécsi kollégiumi rektor gondoskodásából.

Bár számos 1561 előtt megjelent könyv (több ősnymotvány és Vetus-tissima) került az Antiquissima-gyűjtemény anyagába, egyetlen olyan darabot sem találtunk, amelynek címlapi bejegyzése vagy bármilyen más ismertetőjele utalna erre az első nagyszombati korszakra.

Mindössze annyit tudunk még, hogy a könyvtárról OLÁH Miklós (1493—1568), a jezsuitákat az országban letelepítő esztergomi érsek is megemlékezett 1562. szeptember 14-én kelt végrendeletében. Bécsi lakásán levő könyvtárának egyes darabjait a nagyszombati tanulókra hagyta.⁸ Mire azonban a testamentum végrehajtására került a sor: 1568 januárjában, a kollégium már nem létezett. OLÁH megemlékezése aligha jelenthetett tényleges gyarapodást.

Ez az első korszak anyag hiányában tehát ma már nincs képviselve gyűjteményünkben. Az Antiquissima-gyűjtemény csak a második magyarországi megtelepedés időszakával kezdődik.

2. Znióváralja (Turóc) 1586—1598

A jezsuiták második szereplése Magyarországon (Erdélyt leszámítva) 1586-ban kezdődött. Ekkor vált aktuálissá az újabb megtelepedésre Bécsben félretett könyvtár maradványainak visszaszállítása. A rend azonban nem Nagyszombat városába tért vissza, hanem a RUDOLF királytól adományul nyert turóci prépostság birtokain telepedett meg. 1586. június 24-én történt meg ünnepélyes beiktatásuk Vágsellyén, majd innét a birtok másik központjára, Znióváraljára vonultak, ahol missziójuk berendezkedett.⁹

Kollégiumot azonban még évekig nem nyitottak, sok nehézséggel küzdöttek a félreeső és gyenge gabonatermő vidéken. Az iskola megnyitásának ügye komoly formában csak 1589 elején merült fel. Tavasszal akarták megnyitni, de a királyi beleegyezés egyre késett. A jezsuitáknak sok ellenségük volt, nem utolsósorban az ekkor még többségében protestáns ország képviselői, a

⁶ *Epistolae ad generalem*. Közp. jezsuita levéltár, Róma. Jelzete: Germ. 142. köt. 160. l. SZITTYAY Dénes másolatgyűjteménye a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának kéziratárában: Ms. 24—30. Továbbiakban: *Epistolae*.

⁷ *Epistolae*. Germ. 142. köt. 180. l.

⁸ „Libros, quos hic Viennae in biblioteca mea habeo, lego Joanni Listhio . . . Alios autem studiosis Tirnaviensibus pro salute animae meae distribuam, ut ex eis discant.” Arch. Vet. No. 93. Prímási lt. Esztergom. Idézi IVÁNYI Béla: *Könyvek, könyvtárak, könyvnyomdák Magyarországon 1331—1600*. Bp. 1937. 48—49. l.

⁹ SOCHER, Anton: *Historia provinciae Austriae Societatis Jesu*. Viennae, 1740. 339. l.

magyar tanácsosok.¹⁰ De még a katolikus rendek, sőt a főpapok közt is sok ellenségük volt, akik azt terjesztették róluk, hogy kirabolják az országot, és a pénzt Rómába küldik.¹¹

Ilyen körülmények közt nyílt meg végül mégis a kollégium valószínűen 1589 októberében, az akkoriban szokásos tanévkezdő hónapban. Szeptemberi jelentéseikben ugyanis még nincs iskola, de a decemberi állapotot ismertető névtár szerint már működik.¹²

Míg az iskola megnyitása ilyen sokáig késett, a könyvtár, mondhatnánk, már a jezsuitáknak az országba érkezése előtt is gyarapodott. 1586. április 20-án végrendekezett ugyanis az esztergomi érsek még akkor kormányzója, TELEGDI Miklós (1535—1586) pécsi püspök, az ellenreformációs harcban OLÁH Miklós érsek fegyvertársa és utódja. Miként 1562-ben OLÁH, most TELEGDI is megemlékezett a könyvtárról. Nagyszombatban kelt végrendeletében ugyanis többek között ezeket írja: „Collegio Jesuitarum, quod brevis hic fundabitur lego omnes haereticos, praeterea opera divi Thomae Aquinatis (et postquam dominus Joannes Kutassy aliquos sibi necessarios delegerit) alios etiam qui supererunt, quod de sacris volo intelligi et exclusis illis, qui in mea domo sunt impressi.”¹³

TELEGDI tehát már a jezsuiták visszatérésének tudatában halt meg, s ennek megfelelően intézkedett. Annak idején ő volt az egyik örököse OLÁH Miklós, a könyvtár és a jezsuiták első pártfogója könyveinek. Most ebben a pártfogásban is örököséül szegődött OLÁH-nak. Bár nem érte meg a znióváraljai megtelepedést, végrendeletének megbízott végrehajtója, MOSSÓCZY Zakariás nyitrai püspök 1586. június 30-án jelenti ERNŐ főhercegnek, hogy a TELEGDI által hagyományozott AQUINÓI SZENT TAMÁS könyveit át fogja adni a jezsuitáknak.¹⁴

A többiről, nevezetesen az „eretnek könyvekről” ekkor már nem esik említés. De hogy a znióváraljai könyvtárban voltak ilyen, protestáns művek, azt éppen az egyik fennmaradt könyv címlapi bejegyzése bizonyítja. Eszerint, egy katolikus egyháztörténeti munkát PRIVIGYEI György tótprónai evangélikus lelkész biztosítékul hagy Znióváralján, mivel LUTHER művei német kiadásának 5. és 6. kötetét kölcsön vette.¹⁵

Nem lehetetlen, hogy e LUTHER-kiadás egyik darabja volt TELEGDI Miklós protestáns könyv-hagyatékának. Bár napjainkra, bizonyítható módon, ezekből semmi nem maradt, a fenti adatok világot vetnek arra, hogy az ellenreformációs szellemben fogant jezsuita könyvtár nem volt egészen egyoldalú: a protestáns ellenfél műveit is tartalmazta, nyilván a hatékonyabb vitázás feltételeként.

¹⁰ BADER ausztriai provinciális 1589. febr. 4-i és márc. 4-i jelentése AQUAVIVA generálisnak Bécsből Rómába. *Epistolae*. Germ. 168. köt. 134—135. l.

¹¹ VILLER provinciális AQUAVIVA generálisnak, 1589. szept. 16. *Epistolae*. Germ. 168. köt. 209—210. l.

¹² 1589. szept. 4-én még mindig a királyi döntést várják: *Annuae provinciae Austriae S. J.* 150. l. Pannonhalma, Főkönyvtár. Kézirat. — *Catalogus personarum 1589.* (Uo. kézirat) azonban 1589 decemberben már felsorol két, az iskolában tanító személyt. Megjegyzendő azonban, hogy VILLER provinciális csak 1591. január 26-án tesz jelentést Rómába a királyi engedély megérkezéséről: *Epistolae*. Germ. 169. köt. 34—35. l.

¹³ Budapest, Országos Levéltár: *Ecel. cameral. fasc. 18. no. 8. Idézi IVÁNYI: I. m.* 89—90. l.

¹⁴ Bécs, cs. kir. pénzügyi levéltár, Hungarn, 14.386 csomó. Idézi IVÁNYI: *I. m.* 91. l.

¹⁵ *Ecclesiasticae historiae auctores*. Basileae, 1557. Jelzete: Ant. Tur. I/3.

A visszatérő jezsuitákat tehát már iskolájuk megnyitása előtt könyvek várták. Erre nem csupán TELEGGDI végrendelete a bizonyíték, hanem a fennmaradt egyes könyvek címlapi bejegyzései is, amelyek azt tanúsítják, hogy a könyvtár már 1589 előtt is szerzett be könyveket.

A tótprónai evangélikus lelkész könyvkölcsönzése pedig azt mutatja, hogy a környék protestáns lakóival nem mindig voltak haragban, még összeköttetések is voltak. Ebből a szempontból természetesen nem volt lényegtelen a turóci rendtagok kiválasztása. BADER provinciális már 1589. február 4-én felhívja a jezsuita generális figyelmét, hogy Znióváraljára — akár magyar, német vagy szlovák nemzetiségű — de mindenképpen csak *magyarországi* születésűek kerüljenek.¹⁶ VILLER provinciális pedig 1591. január 26-án arról tudósít, hogy a kinevezendő új turóci kollégiumi rektor csak magyar lehet, mert németet a magyar urak nem tűrnek.¹⁷

Így lett azután első, kinevezett rektor KASSAI István, aki azonban tisztességére rövidesen méltatlannak bizonyult, s le kellett váltani.¹⁸ Az ezzel kapcsolatos személyi harcok természetesen nem használtak a jezsuiták tekintélyének, s külső ellenségeik sem adták fel ellenük a küzdelmet. A magyar kamara vissza akarta venni tőlük a turóci prépostság birtokait, és cserébe a szakolcai tizedet ajánlotta fel.¹⁹ 1592 elején úgy látszott, hogy átköltöznek Szakolcára, a ferencesek elhagyott kolostorába. Ezt maguk a rendtagok is szívesen vették volna, mert Znióváralján nem érezték jól magukat: ekkoriban intézték a lutheránusok nagy támadásukat a kollégium és templom ellen, amelynek csaknem egész berendezését elpusztították. Ekkor semmisült meg nagy részében a könyvtár is.²⁰

Mindezeket a bajokat tetézte a török előnyomulása. A közeledő hadak hírére 1594 októberében a jezsuiták elmenekültek mind Znióváraljáról, mind Vágsellyéről részben a német birodalom, részben Lengyelország felé.²¹ A török azonban, meglegedve Győr elfoglalásával, nem indult tovább, s így 1594 decemberében a menekülők visszatértek, és a turóci iskolát is újból megnyitották.²²

Ilyen viszontagságok közepette azonban igyekeztek turóci székhelyüktől mielőbb megszabadulni, és 1598 őszen az iskolát átköltöztették a prépostság másik birtokára, Vágsellyére.²³

¹⁶ *Epistolae*. Germ. 158. köt. 134—135. l.

¹⁷ *Uo.* Germ. 169. köt. 34—35. l.

¹⁸ SCHERER provinciális 1594. február 12-én jelenti Rómába, hogy a generális utasításának megfelelően KASSAI Istvánt letette tiszttségéről. *Epistolae*. Germ. 172. köt. 56—57. l. Társainak jelentése a volt rektor viselt dolgairól: *Uo.* Germ. 172. köt. 68—73. l.

¹⁹ VILLER provinciális jelentései: 1592. jan. 4., jan., 25., febr. 1., febr. 27. *Uo.* Germ. 170. köt. 7—9., 36—37., 43., 56—57. l.

²⁰ „... Ipsam quoque bibliothecam refertissimam libris optimis, monumentis SS. PP., furenter debachati concerpunt pprimo certatim. . . e laniena accitis bipennibus in partes conscindunt, iactantque in subiectam aquam, maenia infrafluentem.” *Annuae prov. Austr. S. J.* 176. l. Vö. *EK keletkezése*, 48. l.

²¹ Lorenzo MAGGIO vizitátor jelentése 1594. okt. 25-én Prágából AQUAVIVA generálisnak: „Thurociense collegium dissolutum iam est, Sellia quoque deserta est.” *Epistolae*. Germ. 122. köt. 44. l. 1594. okt. 31-én ugyanő kéri a generális, hogy szólítsa fel a német és lengyel provinciális a turóci és sellyei menekülő rendtársak befogadására, nehogy a török kegyetlenség áldozatai legyenek. *Uo.* Germ. 173. köt. 201. l.

²² MAGGIO jelentése: Prága, 1594. dec. 27. *Uo.* Germ. 173. köt. 290—1. l.

²³ ALTER provinciális 1598. márc. 28-án veti fel először az ötletet a generálisnak, hogy helyezték a turóci kollégiumot Vágsellyére. *Uo.* Germ. 178. köt. 84. l. Vö. még *EK keletkezése*. 46—49. l. és id. források.

Mégis, e rövidéletű és zűrzavaros viszonyok között is, a jezsuiták znióvár-aljai iskolájának és könyvtárának művelődéstörténeti jelentősége volt.²⁴

Bár éppen a kollégium első rektora, KASSAI nem vált a vezetése alatt levő intézmény dicsőségére, itt tanított és írta meg emlékiratait a korábban Erdélyben működő első, híres magyar jezsuita, a jobbágyszármazású SZÁNTÓ István.²⁵ Rajta kívül meg még néhány magyaron túl elég tarka volt a nemzeti-ségi összetétel: spanyol, olasz és skót származásúak is akadtak. Iskolájuk bármily szerény keretek és zavaros viszonyok között is: művelődési központ volt, amelyet könyvtárunk támasztott alá.

Az Antiquissima-gyűjtemény turóci kollekciójában fennmaradt 41 kötet közelebbi vizsgálata megvilágítja előttünk ennek a művelődésnek és oktatómunkának a jellegzetességeit.

A könyvek megjelenési éve és a bejegyző könyvtáros kézírása szerint ezeket a beszerzéseket a következő szériákra lehet tagolni:

I. széria : 1586—1589 közötti beszerzések

Jelzete: *Ant*[iquissima, *Collectio*]. *Tur*[ociensis]. I.

Egy kalligráfiára törekvő, egyenesen álló betűkkel rajzolt kézírás az első, amely utoljára 1589-ben megjelent könyveken olvasható, ezzel a szűkszavú szöveggel: „Societatis Jesu inscriptus Catalogo.”

Feltűnő, hogy ugyanakkor, amikor egy meglevő katalógusra utal, a beszerzés helyét nem jelöli meg. Minden esetben követi azonban egy másik kézírás, amely szövegét kiegészíti a „Collegii Turociensis” kifejezéssel. Nyilvánvaló tehát, hogy az első szöveg még abban az időben került a címlapokra, mikor a kollégium még nem létezett, legkésőbb 1589-ben. A megnyílt kollégium könyvtárosa már más személy, ezért vált szükségessé az iskola megnyitása után a szöveget idegen kézírással kipótolni.

Eddigi kutatásaink szerint 28 kötet maradt fenn ebből a legrégebb, fellelhető időszakból, a znióvár-aljai misszió idejéből: aránytalanul több, mint a turóci tartózkodás hátralevő, 1598-ig terjedő éveiből. Pedig éppen ez az anyag volt kitéve a legtöbb viszontagságnak: átélte a kollégium és a könyvtár 1591-i szétválását, 1594-ben pedig a török elől való menekülést. Hozzávéve még a későbbi századokban történt hanyódásokat, valamint azt a körülményt, hogy 1777-ben, a Budára költözéskor a teljes könyvanyag csak harmadrésze került a fővárosba, a többi Nagyszombatban maradt, illetve plébániák között szétosztották — a turóci gyűjtemény első szériájának száma ezzel a 28 kötetrel is elég magas. Arra figyelmeztet, hogy a znióvár-aljai könyvtár az egykorú leírásnak megfelelően, valóban jelentős méretű volt.

Meg kell még jegyeznünk, hogy e 28 kötetből csupán 23 kötetet őriz beszerzése, tehát 1586—89 óta az Egyetemi Könyvtár. Az I. széria 5 kötete, valamint a turóci szériák későbbi beszerzései mind olyan művek, amelyek hosszabb-rövidebb megszakítás után kerültek vissza beszerzésük eredeti helyére.

²⁴ BALASSI Bálint hősi halála alkalmából, 1594-ben például, a znióvár-aljai kollégium tanárai a poéta-osztály tanulóival gyászverset íratnak a híres költő emlékezetére: „*Epicidium in obitum Magnifici et liberi baronis Dni D. Valentini Balassy, nuper apud Strigonium, pro patriae defensione fortiter occumbentis a studiosis poeseos Caesarei Regique Collegii Thurociensis Societatis Jesu.* BALASSA Bálint *Minden munkái.* Szerk. DÉZSI Lajos. Bp. é. n. 2. köt. 641. l.

²⁵ SZÁNTÓ István *Emlékiratai.* Közp. jezsuita levéltár, Róma. SZITTYAY Dénes másolatában: Magy. Tud. Akad. Kvtár, kézírattár, id. h.

Sor- szám	Jelzet	Szerző	Rövid cím	Megj. adatai	Szak	Jegyzet
1	Ant. Tur. I/1. <i>Inc. 471.</i>	CICERO	<i>Epistolae</i>	Venetiis, 1493	latin irod.	őrzése meg- szakítás nélk.
2	Ant. Tur. I/26. <i>Vet. 06/12</i>	Szt. ÁGOSTON	<i>Libri</i>	Basileae, 1506	teológia	1572-ben Dróssy Mártoné
3	Ant. Tur. I/13. <i>Vet. 09/31</i>	VORAGINE JAC.	<i>Legenda aurea</i>	Parisiis, 1509	vallásos irod.	—
4	Ant. Tur. I/27. <i>Vet. 13/59</i>	Szt. BERNÁT	<i>Sermones</i>	Parisiis, 1513	teológia	—
5	Ant. Tur. I/28. <i>Vet. 14/34</i>	VALERIUS MAXIMUS	<i>Exempla</i>	Venetiis, 1514	latin irodalom	őrzése meg- szakítás nélk.
6	Ant. Tur. I/24.	GUALTHERUS	<i>De syllabarum etc.</i>	Tiguri, 1549	verstan	„
7	„	WILLICHIUS	<i>Orthographiae etc. prosodia</i>	Basileae, 1551	„	„
8	„	MURMELIUS	<i>De ratione faciendorum versuum</i>	Vitemberg, 1549	„	„
9	„	SPANGE- BERGIUS	<i>Libellus memoriae</i>	Lipsiae, 1551	olvasó- könyv	„
10	„	FABRICIUS	<i>Prosodia libellus</i>	Lipsiae, 1549	verstan	6—10. szám egybekötve
11	Ant. Tur. I/2. <i>Vet. 49/43</i>	PLINIUS	<i>Historia</i>	Basileae, 1549	ókori tört.	őrzése meg- szakítás nélk.
12	Ant. Tur. 1/3	—	<i>Ecclesiasticae hist. auctores</i>	Basileae, 1557	egyháztört.	
13	Ant. Tur. I/4.	—	<i>Anthologia epigrammaton</i>	H. n. 1566	görög irodalom	őrzése meg- szakítás nélkül
14	Ant. Tur. I/16—18.	MANTUANUS JOANNES	<i>Opera II—IV. tom.</i>	Antverp. 1576	egyházi irodalom	„
15	Ant. Tur. I/19.	VERGIILIUS	<i>Aeneis</i>	Basileae, 1577	latin irodalom	„
16	Ant. Tur. I/20.	SALLUSTIUS	<i>Opera</i>	Antverpiae, 1579	ókori tört.	„
17	Ant. Tur. I/22.	MANUTIUS Aldus	<i>Epitome orthographiae</i>	Antverpiae 1579	helyesírási kézikönyv	„
18	Ant. Tur. I/15.	CURTIUS	<i>Historia Alexandri</i>	Coloniae, 1579	ókori tört.	„
19	Ant. Tur. I/5.	QUINTILIANUS	<i>Libri</i>	Basileae, 1581	latin irodalom	„
20	Ant. Tur. I/6.	MANUTIUS Paulus	<i>Epistolae</i>	Venetiis, 1582	olvasó- könyv	„

Sor- szám	Jelzet	Szerző	Rövid cím	Megj. adatai	Szak	Jegyzet
21	Ant. Tur. I/7.	NIZOLIUS	<i>Thesaurus Ciceronianus</i>	Basileae, 1583	latin irodalom	őrzése meg- szakítás nélkül
22	Ant. Tur. I/8.	—	<i>Sententiae et exempla</i>	Parisiis, 1583	olvasó- könyv	„
23	Ant. Tur. I/23.	MANUTIUS Paulus	<i>Adagia</i>	Venetiis, 1585	olvasó- könyv latin irod.	„
24	Ant. Tur. I/9.	SURIUS	<i>Commentarius</i>	Coloniae, 1586	tört.	„
25	Ant. Tur. I/21.	KEMPIS	<i>Imitatio Christi</i>	Lugduni, 1587	vallásos irodalom	—
26	Ant. Tur. I/14.	VERGILIUS	<i>Thesaurus</i>	Turnoni, 1588	latin irodalom	őrzése megszakí- tás nélkül
27	Ant. Tur. I/25.	FIGULUS	<i>Epithetorum oratoriorum etc.</i>	Francofur- diae, 1588	latin irod. olvasó- könyv	„
28	Ant. Tur. I/10.	J. CAESAR	<i>De bello gallico</i>	Venetiis, 1588	latin irod.	őrzése meg- szakítás nélkül
29	Ant. Tur. I/11.	GLANDORP, Joh.	<i>Historiae Romanae</i>	Francofur- diae, 1589	latin tört.	„
30	„	REUSNER	<i>Genealo- gikon etc.</i>	„	„	„
31	Ant. Tur. I/12.	BARONIO Cesare	<i>Annales ecclesiastici</i>	Antverpiae, 1589	egyház-tört.	„
32	Ant. Tur. I/19.	LANDINUS	<i>Aeneis- commentar</i>	Basileae, 1577	latin irod.	„ 15. szám alattihoz hozzákötve
33	Ant. Tur. I/5.	QUINTILIANUS	<i>Declamatio- num liber</i>	Basileae, 1578	latin irodalom	„ 19. számhoz hozzákötve
34	Ant. Tur. I/13.	GULLERMUS	<i>Postilla maiores</i>	Lugduni, 1509	egyházi irodalom	3. számhoz hozzákötve
35	Ant. Tur. I/20.	RIVIUS etc.	<i>Sallustius- commentar</i>	Antverpiae, 1579	latin tört.	16. számhoz hozzákötve
36	Ant. Tur. I/21.	DIONYSIUS CARTH.	<i>De perfecto mundi</i>	Lugduni, 1587	vallásos irod.	25. számhoz hozzányomt.

Fenti táblázatunk áttekintést nyújt a könyvállományának e legrégebbi rétegéről, az Egyetemi Könyvtár állományának alapjairól a megjelenési adatok sorrendjében.^{25a}

Mindez tehát 36 mű, 28 kötetben.

^{25a} Tájékoztatásul megemlítjük, hogy az ősnymtatványok, RMK és vetustissimák elhelyezését az új gyűjtemény nem bolygatta meg: ezek lelőhelye továbbra is az *Inc., Vet. stb.* jelzettek szerint keresendő. Mindegyik kapott azonban *Ant.* jelzetet is.

Bár e jegyzék egy erősen megcsönkült, nagy részében elpusztult könyvtár szerény maradéka, arra mégis alkalmas, hogy következtetéseket vonhassunk le belőle e könyvtár jellegére. Vizsgálódásunk azért is érdekes, mivel tudomásunk szerint eddig még egyetlen hazai könyvtárunkban sem sikerült felfedezni kétségtelenül bizonyítható módon XVI. századból való beszerzéseket.

A mellékelt képen — Johann GLANDORP *Onomasticon historiae Romanae* c. műve címlapján — szemléletes módon megfigyelhetők az összes katalógizálás nyomai, amelyek e legrégibb beszerzésekre általában jellemzőek. A legrégibb könyvtáros-kéz bejegyzése a címlap közepén „Societatis Jesu Catalogo inscriptus” szöveggel 1589-ből való. A „Collegii Turociensis” kifejezéssel 1590-ben, a kollégium megnyitása után egészítették ki. A jobb-szélre írt korrekció: „Selliensis An. 1600.” a vágsellyei újraalapítást jelzi, míg fent, középen az újabb korrekció „Tyrnaviensis” megjelölése NÉMETHI Jakab kézírásával a ma is meglévő, 1632-i katalógus idejére utal.

Az Egyetemi Könyvtár alapállományának legősibb rétegét ezek a jellegzetes possessorbejegyzések árulják el.

Táblázatunk szak szerinti kimutatásának segítségével tájékozódást kaphatunk némileg, milyen irányú volt a XVI. századi második, magyar jezsuita iskolázás könyvgyűjtő s ezen keresztül: művelődési törekvése.

A fennmaradt 36 mű közül 27 kimondottan tankönyv-jellegű, a korabeli humanista oktatás, a görög—latin klasszikusokon alapuló nevelés szellemében. A teológiai-vallásos irodalmat viszont csak 9 mű képviseli.

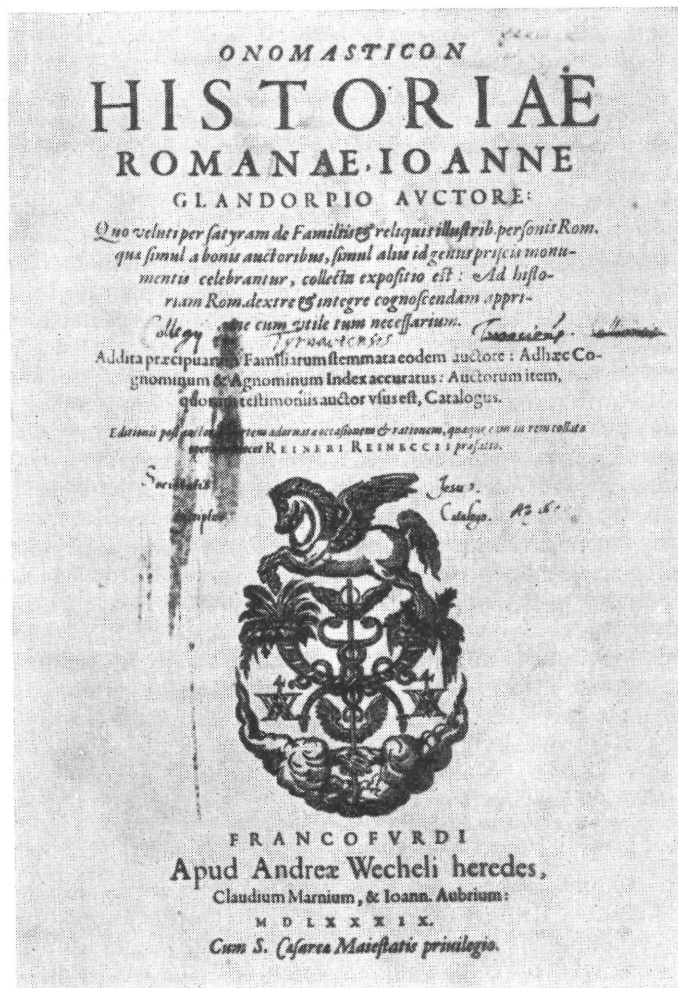
A teológiai tárgyú művek aránylag csekély számával kapcsolatban azonban meg kell jegyeznünk, hogy a jozefinista időkben az Egyetemi Könyvtár teológiai állományának egy részét leválasztották a teológiai kar könyvtára számára, amelyet jelenleg a budapesti Hittudományi Akadémia könyvtára őriz. Hogy azonban a hittudományi fiókkönyvtárnak átadott mennyiség éppen a legrégibb beszerzések anyagát lényegesen nem módosíthatta, azt az itt végzett kutatásaink valószínűvé teszik. Bár vizsgálataink még egyelőre csak a volt fiókkönyvtári anyag 50%-ára terjedtek ki, a turóci kollektióból 2, a vágsellyeiből pedig 1 kötet került elő, jelezve, hogy a további kutatások sem fogják az Antiquissima-gyűjtemény első két kollektiójának szak szerint megoszló arányát lényegesen módosítani.

Eszerint a pusztaság szerinti megoszlás világosan mutatja, hogy az Egyetemi Könyvtár alapját képező jezsuita kollégiumi könyvtár tipikusan *tanulmányi jellegű* volt, a középiskolai oktatás szintjén. Megerősíti vélekedésünket a közelebről való, tartalmi vizsgálódás is. A fő klasszikus auktorok: VERGILIUS, CICERO, JULIUS CAESAR, SALLUSTIUS, QUINTILIANUS mellett ezeknek kommentátorai szerepelnek, valamint nyelvygyakorlásra és verstani elemzésekre szolgáló kézikönyvek.

A könyvek szerzői, leszámítva az ókori klasszikusokat és a középkori teológia néhány képviselőjét, mint Szent ÁGOSTONT, BERNÁTOT, KEMPIS Tamást és GUILLERMUS bíboros, pápai kancellárt, a következők:

Jodok WILlich (1501—1552) porosz orvosdoktor, Odera-Frankfurtban a görög nyelv tanára, majd orvosprofesszor: protestáns szerző. Johann MURMEL (megh. 1527) a münsteri gimnázium rektora, humanista tudós. Georg FABRICIUS (1516—1571) költő és kritikus, protestáns lelkész Eislebenben. Johannes MANTUANUS, igazi nevén SPAGNOLI (megh. 1518), mantuai származású, a karmelita rend generálisa. Paulus MANUTIUS (1512—1574) a híres

velencei nyomdász, Aldus MANUTIUS fia, író, klasszikusok kommentátora. Aldus MANUTIUS (megh. 1597) az előbbinek fia, gimnáziumi tanár Rómában. Marius NIZOLIUS a XV. században élt humanista szerző, CICERO-komentátor. Laurentius SURIUS (1522–1578) lübecki születésű karthauzi szerzetes,

1. ábra. Példa a legrégebbi beszerzések címlapi possessor — bejegyzéseire (Ant. Tur. I/11.)

történetíró és hitvitázó. Johann GLANDORP (megh. 1564) MELANCHTON kedvelt tanítványa, rektor Braunschweigben és Gosslarban: protestáns szerző. Elias REUSNER (megh. 1612) orvos és történészprofesszor Jenában: protestáns szerző. Cesare BARONIO (1538–1607) bíboros, a vatikáni könyvtár őre, egyháztörténész az ellenreformáció szellemében. Christoph LANDINI (1480–1510) firenzei humanista költő, filozófus, szónok és nyelvész. Johann RIVTUS (1500–1553) a meissenai iskola inspektora, protestáns szerző.

E névsorból mindössze 3 személy számítható a katolikus egyház képviselőihez (MANTUANUS, SURIUS, BARONIO), az ellenreformációs irodalomhoz pedig csak az utóbbi kettő. Ezzel szemben találunk 5 protestáns szerzőt, míg a többi világi, humanista tudós és tanár.²⁶

E középiskolás, tanulmányi anyag tehát a humanista műveltség talajában gyökerezett, fő céljának az ókori klasszikusok ismertetését tartva. Nem egyoldalúan rendi, szeretházi könyvtár volt, hanem a világi műveltség alá-támasztására törekedett elsősorban.

Ugyanakkor azonban a fennmaradt, csekély számú vallásos könyv tartalma jellemző a trienti zsinat szellemében új erőre kapó, céltudatosan katolikus irányulásra.

Mindenekelőtt a magasabb teológia képviselőinek szereplését találjuk jellemzőnek; Szent ÁGOSTON, Szent BERNÁT és — ideszámíthatjuk, ismerve TELEGDY ajándékát — Szent TAMÁS műveit.²⁷ Bár valamennyien középkori szerzők, különösen a két utóbbi az ellenreformációs, jezsuita szellemre mutat. AQUINÓI Tamás ARISTOTELESEN alapuló bölcséletét a trienti zsinat állította újból előtérbe.²⁸

De ennek a szellemnek képviselője Cesare BARONIO római bíboros *Annales ecclesiastici* című nagy egyháztörténeti műve is, amelynek kötetei éppen ebben az időben, folyamatosan jelennek meg évenként, többféle kiadásban is. A könyvtár ezeket a későbbi időkben is gondosan beszerzi.

A tudományos jellegű teológiai irodalom mellett a népszerű, lelki olvasmányok körébe tartozik KEMPIS Tamás elterjedt műve, az *Imitatio Christi*. JACOBUS A VORAGINE domonkos szerzetes és genovai érsek (megh. 1298) híres *Legenda aurea*ja pedig már a reformáció kora előtti kolostorokban általánosan elterjedt olvasmány volt, sőt, mint ismeretes, kódexeink legenda-anyagának egyik fő forrása.²⁹

Mindezek azonban nem feledtetik azt, amit az Antiquissima-gyűjtemény turóci kollektívájának első szériája már világosan a szemünk elé tár: a könyvtár jellegét a humanista oktatás szolgálatában álló, tipikus tanulmányi követelmények határozták meg.

II. széria : 1589—1591

Jelzete: Ant. Tur. II.

Ezt a periódust a második könyvtáros-kéz beírásai jelzik. Az elsővel ellentétben dőltbetűs, de ugyancsak gondos, higgadt írás. Ott, ahol nem az első könyvtáros kézírását egészíti ki, a következő szöveggel szerepel: „Collegii Turociensis Societatis Jesu Catalogo inscriptus.” Csupán 1591-ig megjelent könyveken található. Eltűnése egyidejű tehát a könyvtár nagy pusztulásával.

Ez a kézírás őrizte meg számunkra az első, pontos szerzeményi évszámot is az egyik ősnymtatvány: a TURÓCZI-féle krónika 1488-i brünni kiadásának címlapján. A szöveg így szól: „Collegii Turociensis Societatis Jesu donatus a

²⁶ Az egyes szerzőkre vonatkozó adatok: JÖCHER, Chr. G.: *Allgemeines gelehrten Lexicon*. Leipzig, 1751.

²⁷ AQUINÓI Szt. TAMÁS művei, amelyeket 1586-ban TELEGDY hagyatékából adtak át a könyvtárnak, az 1591. évi lutheránus támadás idején pusztulhattak el. 1600-ban ugyanis, a könyvtár újr alapításakor, újból beszerzik. Vö. EK *Vet.* 08/28. (Ant. Sell. I/12.)

²⁸ Vö. SZEKFI Gyula: *Magyar történet*. Bp. 1939. 4. köt. 112. l.

²⁹ HORVÁTH János: *A magyar irodalmi műveltség kezdetei*. Bp. 1931. 178. l.

Francisco Zabo anno 1590." A könyvet tehát SZABÓ Ferenc ajándékozta 1590-ben a znióváraljai könyvtárnak.³⁰

De taláunk e korszakból olyan könyvet is, amely előzőleg ismert nevű, történeti személyek birtokában volt. Stanislaw SOKOLOWSKI (1537—1593), a krakkói egyetem teológia-professzora BÁTHORY István lengyel királynak ajánlotta katolikus hitvédelmi munkáját, amely *De verae et falsae ecclesiae discrimine* címmel 1583-ban jelent meg Krakkóban, címlapján a nyomtatott ajánlással: „Ad Serenissimum Stephanum I. Poloniae Regem.” A könyv másik lapján viszont az alábbi kézzel írott ajánlást olvashatjuk: „Magnifico Wolfgango Kowaciosky Stephanus Rex Poloniae mittit: postulans ut ad eius lectionem sodalis accedar affectibus, animoque praeparato.”³¹

A művet tehát maga BÁTHORY küldte kedves emberének, KOVASÓCZY Farkasnak, aki mint a kormányzótanács tagja Erdély államügyeit vezette.

Tekintve, hogy a könyv 1583-ban jelent meg, BÁTHORY viszont 1586-ban már meghalt, a könyvet a két évszám közötti időben küldhette KOVASÓCZY-nak. Maga KOVASÓCZY sem élt sokáig: 1594-ben az új erdélyi fejedelem, BÁTHORY Zsigmond kivégeztette. A turóci könyvtáros kézírásából azonban úgy látszik, hogy a könyv még életében került Znióváraljára, talán ő maga ajándékozta a kollégiumnak 1589—1591 táján, amikor BÁTHORY István már nem élt.

Ami újdonság még ebben a szériában, az, hogy itt tűnnek fel először magyar szerzők a könyvek írói között. Ilyen az előbb említett TURÓCI János *Chronica Hungarorum* című műve, és ilyen TEMESVÁRI Pelbártnak, a híres ferences prédikátornak a beszédeit tartalmazó munka, amely 1501-ben Hagenauban jelent meg.³²

A magyar eredetű könyvek feltűnése illusztrálja a jezsuitáknak azt a kezdettől való törekvését, hogy idegen létükre is idomuljanak a környezethez, mint ahogy a provinciális is fontosnak tartotta, hogy a kollégium személyzete, ha nem is éppen magyarokból, de legalább magyarországi születésűekből álljon. Ezt a követelményt először nehéz volt teljesíteni, hiszen kezdetben a protestáns többségű magyarságból csak igen kevesen léptek a jezsuita rendbe. 1590 decemberében például Znióváralján a 10 főnyi személyzetből csak 3 magyar (KASSAI István, SZÁNTÓ István, MÁRTON Miklós). A többiek közül 3 szláv (ebből 1 horvát és 1 szlovák), 1 belga, 1 dalmata és 1 spanyol.³³ A nemzetiségi összetétel tehát meglehetősen tarka, de legalább a fele mégis magyarországi születésű.

Az időszak többi könyvbeszerzése csekély: mindössze BARONIO egyháztörténeti művének második kötetét találjuk még, továbbá CICERO beszédeit és a Jézus-Társaság 1583. évi, Rómában megjelent annalesét.

³⁰ EK jelzete: *Inc. 228* (Ant. Tur. II/1.) Megjegyzendő, hogy az Egyetemi Könyvtár ősnymtatvány-katalógusában, amely még a XIX. században készült, s ahol a címlapi bejegyzések is fel vannak tüntetve, tévedés folytán „1590” helyett „1690”-et írtak. Ez anakronizmus, mivel a turóci kollégium már 1598 óta nem létezett. Csak rendház maradt itt, amely a BOCSKAI-szabadságharc után ismét helyreállt. Itt is keletkezett később könyvtár, legalábbis bizonyos számú könyvanyag, de iskola többet nem nyílt. Elnevezését a rendház könyvein mindig világosan feltüntetik: „*Residentia Turociensis*”, amely nem tévesztendő össze a „*Collegium Turociense*” kifejezéssel.

³¹ Jelzete: *Ant. Tur. II/3.*

³² EK kéziratár, *RMK III. 22.* (Ant. Tur. II/2.)

³³ *Catalogus personarum 1590.* id. h.

III. széria : 1593—1594

A harmadik könyvtáros már hanyagabb betűkkel, gyorsabban ír, s ki zárólag 1593- és 1594-ben megjelent műveket jegyez be. Jellegzetessége, hogy „Turociensis” helyett mindig „Tyrociensis”-t ír. Mindössze két kötetet található meg kézírása: BARONIO egyháztörténeti munkáinak új, római kiadásban beszerzett első és második darabján.³⁴

IV. széria : 1595—1597

A negyedik kézírás 1591—1596 között megjelent műveken tűnik fel, s az utolsó bejegyzőt képviseli a turóci gyűjteményben. Tekintve, hogy 1597 januárjából fennmaradt egy olyan névtár is, amelyben a könyvtár prefektusát is megemlítik, nevét is tudhatjuk: valószínűen a skót származású MORUS Florentiusszal azonos.³⁵

Kalligrafikus írásának különös ismertetőjele még az, hogy Turóc nevét mindig „Th”-val írja: „Thurociensis.” BARONIO említett művének 3., 4., 5. és 6. kötetét írja be, valamint a kor híres jezsuita provinciálisának, CANISIUS Szent Péternek 1591-ben megjelent elmékedéseit.³⁶

Az utolsó három periódus szórványos és nem különösebb jelentőségű beszerzéseiből világosan látható a pusztítás következtében tönkretett könyvtár lassú sorvadása. Az ellenséges érületű, lutheránus környezetben a kollégium is csak vegetált, míg 1598-ban át nem költözött Vágsellyére.

Feltűnő, hogy az egész znióváraljai gyűjteményből a költözéskor csak az első szériában található, említett 23 kötetet vitték magukkal. Az 1589 utáni beszerzéseket, legalábbis, amennyire a maradványok mutatják, otthagyták a rezidenciává, rendházzá egyszerűsödött régi székhelyen. Innét csak később, nagy kerülővel csatlakoztak azután ismét a gyűjteményhez, már a második nagyszombati korszakban.

TEMESVÁRI Pelbárt munkája például még 1644-ben is a znióváraljai rendház birtokában volt. KOVASÓCZY Farkas könyvét pedig még 1667-ben is itt őrizték. BARONIO egyes kötetei viszont 1620-ban a felvidéki birtokos SZENT-IVÁNYI-család egyik tagjának, Ferencnek a kezére jutottak, s innét kerültek vissza 1632-ben a már Nagyszombatban őrzött könyvtárba.

A *Legenda aurea* a pozsonyi kollégiumba került, s innét csak II. JÓZSEF idejében tért vissza, a feloszlott kolostorok könyvanyagával együtt, már a pesti Egyetemi Könyvtárba. A legkalandosabb sorsa azonban KEMPIS Tamás könyvecskéjének lett. Ez, miután egy ideig ugyancsak a turóci rezidenciában maradt, a kapucinusok budai rendházába került, s innét csak 1950-ben, a második nagy kolostori könyv-elosztás idején tért vissza eredeti helyére: az Egyetemi Könyvtárba.

A turóci gyűjteménnyel a könyvtár XVI. századi szerzeményeinek sora le is zárul. Ami ezután következik, már az 1600. évi újraalapítás munkája.

³⁴ *Ant. Tur.* III/1—2.

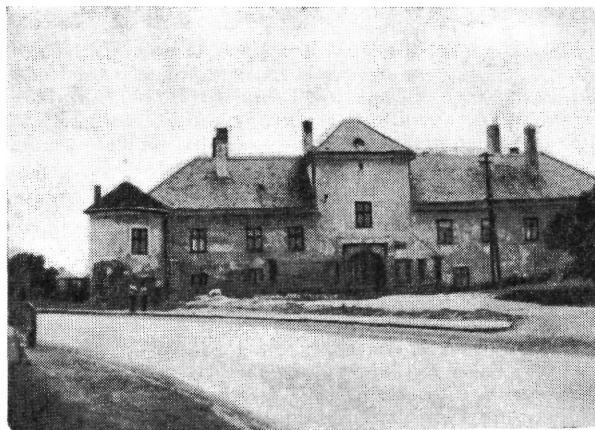
³⁵ *EK keletkezése.* 54. l.

³⁶ *Ant. Tur.* IV/1—5.

3. Vágsellye (1598—1605)

A CARILLO Alfonz által 1600-ban újjászervezett könyvtár állományából 12 kötet maradt fenn. Ezek közül egynek a címlapján az 1599-es beszerzési év olvasható, a többi 11 kötet címlapján az alábbi szöveg: „Collegii Selliensis Societatis Jesu inscriptus Catalogo An. 1600.”

Itt azonban már segítségünkre van a SZENTIVÁNYI-féle, 1690. évi katalógus is, amely még további 23 azóta elveszett mű emlékezetét tartotta fenn.

2. ábra. A vágsellyei kollégium épülete
(A felvétel JÁN PÖSTÉNY (Pozsony) és TÓTH András szívességéből)

Természetesen, adataink még így sem teljeseek, hiszen említettük, hogy a SZENTIVÁNYI-katalógus nem pontos: azokat a műveket, amelyeket 1632-ben újra katalogizáltak, nem az eredeti szerzeményi évvel, hanem az 1632. évszámmal tüntette fel. Így még több, azóta elveszett 1600 és 1600 előtti szerzemény lappanghat e katalógus 1632. évi, feltűnően nagyszámú beszerzései között. Ezeknek felderítése azonban ma már, éppen a könyvek hiányában, lehetetlen.

Csak arra szorítkozhatunk, ami bizonyítható. Maradványaink szerint 1598-ban 23 kötetet vitt magával a kollégium Turócból Vágsellyére, ezen kívül 1600-ban még 35 kötet új beszerzésről van tudomásunk (23 a katalógusból, 5 egyéb forrásból, 12 pedig megmaradt: előkerülve az 1632. évi szerzeményekből). Az 1600. évben tehát összesen 63 kötet őrzéséről van tudomásunk.

Ezek után felvetődik a kérdés, mit jelentett a könyvtár újraalapítása? Megállapíthatunk-e a könyvgyűjtés, illetve a nevelés irányelveiben valami változást, összehasonlítva a már ismertetett znióváraljai időszakokkal?

Ennek eldöntésére a következőkben felsoroljuk a vágsellyei kollektív I., 1600. évi szériájának kötetait, utána pedig az elveszett, de emlékekben ránkmaradt könyvek adatait.

I. széria: 1599—1600

Ant. Sell. I.

1. *Dictionarium Graeco-Latinum*. Basileae, 1584. görög—lat. szótár
2. THUKYDIDES: *De bello peloponeso*. H. n. 1588. görög tört.
3. HERODOTOS: *Historiarum libri*. H. n. 1592. görög tört.

4. FLAVIUS BLONDINUS: *De Roma* . . . Basileae, 1559. római tört.
5. DIONYSIUS Halicarn.: *Historia et retor.* Francofurdi, 1586. tört. és szónoklattan
6. SIGONIO Carlo: *De iure populí Romani.* Bononiae, 1584. római jogtört. kézikönyv
- 7—8. GENEBRARD: *Chronographia.* Coloniae, 1581.
9. BRISSONIUS, B.: *De sollemn. Romani.* Francofurdi, 1592. római jog
10. ROSINUS, J.: *Romanarum antiquitatum libri.* Basileae, 1583. római tört. Hozzákötvé: PANUVIUS: *Fastorum libri.* római tört.
11. APHTONIUS: *Progymnasmata.* Francofurdi, 1598. görög tört.
12. AQUINÓI Szt. TAMÁS: *Summa theologica.* H. n. 1508. teológia

A Szentiványi-katalógusban fennmaradt 1600. évi (elveszett) beszerzések :

- Dictionarum poeticum a litera ad finem.* Venetiis, 1551. irodalmi kézikönyv
 DELRIUS, Martinus S. J.: *Syntagma tragoedia Latina.* Antverpiae, 1593. irodalom
 HORATIUS: *Epistolae, cum scholiis Zembrini.* Francofurdi, 1577. irodalom
 ISSELT, M.: *Rerum in orbe gestarum commentar.* Coloniae, 1586. tört.
 PISTORIUS, J.: *Falsitas lutherana detecta.* Friburg, 1601. hitvédő teológia
 PIERUS, J.: *Hieroglyphica Aegyptiana.* Lugduni, 1594. írástört.
 PONTANUS, Jacob S. J.: *Commentarii Virgilii Bucolica, Georgica.* Augustae, 1599. irodalom
 SCALIGER, J. Caesar: *Poetices libri.* H. n. 1586. I—IV. tom. irodalom
 SCAPULA, J.: *Lexicon Graeco-Latina.* Basileae, 1594. irod. kézikönyv
 TERENTIUS: *Comoedia.* Francofurdi, 1579. lat. irodalom
 TORRENTIUS: *Sacra poemata.* Antverpiae, 1594. vallásos irod.
 TURNERUS, R.: *Orationes.* Ingolstadt, 1599. egyházi beszédek
 VAERENIUS, J.: *Syntaxa Graeca.* Coloniae, 1581. görög nyelvtan
 VERGILIUS: *Bucolica-Georgicon-Aeneis.* Francofurdi, 1583. lat. irodalom
 ARISTOTELES: *Physica.* Venetiis, 1585. görög filozófia
Athenai Deiphnosophistarum libri. H. n. 1597. görög filozófia
 CICERO: *Orationes.* Lugduni, 1554. lat. irodalom
Theaurus linguae Latinae. Basileae, 1551. I—III. tom. lat. irodalom
 DIOGENES LAERTIUS: *De moribus et vita philosophorum.* Lugduni, 1561. filozófiatört.
 MURETUS, Ant.: *Orationum tomorum.* Ingolstadt, é.n. irodalom
 NATALIS: *Mythologiae.* Francofurdi, 1588. görög—lat. vallástört.

Acta Jesuitarum in Hungaria (Pozsony):

Bibliorum Regionum [libri] quatuor linguarum. Antverpiae, 1571. I—V. tom. vallásos irod.
 (FORGÁCH Ferenc nyitrai püspök ajándéka 1600 augusztusában. Még 1637 előtt elveszített, ebben az évben ugyanis KÁROLYI Mihály özvegye, SEGNYEY Borbála ajándékából újra beszerzik. Ez utóbbi példány ma is megvan.)

Táblázataink szerint a könyvtár újraalapítási beszerzései közül 34 mű adatait ismerjük. Szakszerinti statisztika szerint ezekből is csak 5 mű vallásos jellegű. A többi, tehát szám szerint 32 megint csak a korabeli középkorai humanista oktatás szolgálatában álló tankönyv.

II. széria: 1601—1605

Ant. Sell. II.

Ha vizsgálódásainkat tovább folytatva, kiterjesztjük a vágsellyei kollektio második szériájára is, tehát az újraalapítást követő évekre, egészen az iskola fennállásáig, hasonló eredményre jutunk.

Táblázat szerint:

Ant. Sell. II.

1. STOBAEUS, J.: *Sententiae ex thesauris Graecorum.* Antverpiae, 1575. görög irod.
2. PLATON: *Opera omnia,* Marsilio FICINO interpretata. Lugduni, 1590. gör. filozófia
3. CEDRENUS: *Annales.* Basileae, é. n. tört.
4. ALEXANDRINUS APPIANUS: *Romana historia.* H. n. 1592. tört.

5. BARONIO, C.: *Annales ecclesiastici*. Roma, 1596. 7. tom. egyháztört.
6. TACITUS: *Anales*. Francofurdi, 1592. római tört.
7. BOSIO, I.: *Istoria della sacra religione . . . di San Giovanni Gierosolimitano*. Roma, 1594. egyháztört. (rendtörténet)
8. JOVIUS, Paulus: *Vitae illustrium virorum*. Basileae, 1578. tört.
9. CUVIACIUS, Jac.: *Opera*. Francofurdi, 1595. jogtud.
10. EUKLIDES: *Elementorum libri*. Coloniae, 1591. geometria
11. XENOPHON: *Opera*. Francofurdi, 1594. görög tört.
12. CLAVIUS, Chr.: *Horologiorum descriptio*. Roma, 1599. természettud.
13. CLAVIUS, Chr.: *Astrolabium*. Roma, 1593. természettud.
14. TARCAGNOTA, G.: *Delle historie del mondo*. Venetiis, 1598. tört.
15. TARCAGNOTA, G.: *Delle historie del mondo*. 2. tom.
16. TARCAGNOTA, G.: *Delle historie del mondo*. 3. tom.
17. PERERIUS: *Commentarii in Daniele prophetam*. Antverpiae, 1594. vallásos irod.
18. TERENTIUS: *Opera*. Lugduni, 1560. latin irod.
19. GRETSERUS, Jac. S. J.: *Apologeticus*. Ingolstadt, 1600. hitvédő irod.
20. LIVIUS: *Historia*. Francofurdi, 1588. lat. tört.
21. CONIATE, N.: *Historie de gl'imperatori graeci . . .* Vinetia, 1569. tört.
22. ZONARAS, G.: *Historia*. Vinetia, 1572. tört.
23. DELRIO, Mart.: *Disquisitionum magicarum libri*. Moguntiae, 1603. természettud.
24. TURSELLINUS: *Laurentanae historiae*. Moguntiae, 1600. vallásos irod.
26. DUNS SCOTUS: *Libri*. Venetiis, 1597. teológia
26. RUFFINUS: *Opera*. Parisiis, 1580. teológia
27. PROSPERUS: *Opera*. Duaci, 1577. vallásos irod.
28. *Corpus Juris Civilis*. Venetii, 1583. jogtudomány (törvénytár)
29. *Corpus Juris Civilis*.
30. LIPPUS Brandolinus: *De ratione scribendi*. Coloniae, 1573. irodalom
31. JUSTINUS: *Ex Trogo Pompeio historia*. Coloniae, 1593. tört.

A Szentiványi-katalógusban fennmaradt (és azóta elveszett) 1605. évi beszerzés :

PRATEOLUS, Gabriel: *Elenchus haereticorum omnium*. Coloniae, 1605.

Itt is, 32 kötetből mindössze 9 a vallásos jellegű irodalom képviselője a többi tankönyv. Közelebről vizsgálva a szerzőket, s különválasztva a nagy számban képviselt ókori klasszikusokat, az alábbi névsort állíthatjuk össze:

FLAVIUS BLONDUS (1392—1463) híres történész, pápai titkár. Carlo SIGONIO (1523—1584) történész és kritikus, paduai professzor. Gilbert GENEVARD (megh. 1597) bencés, majd Aix-i érsek, teológus és héber nyelvész, aki IV. HENRIK francia király ellen tartott tüzes szónoklatokat. Barnabas BRISSON (1531—1591) jogtanár, a párizsi parlament ügyvéd-generálisa, III. HENRIK alatt államtanácsos és külföldi követ. Johannes ROSINUS (1551—1626) lelkész Wickerstaedtben, hitszónok Naumburgban: protestáns szerző. PANVINIUS (1529—1568) ágostonrendi szerzetes, történész. Martin DELRIO (1551—1608) antwerpeni születésű jezsuita, filozófus és teológus, löweni tanár. Michael ISSELT (megh. 1597), a hamburgi olasz kereskedők hitszónoka, aki Löwenben tanult filozófiát és teológiát. Joannes PISTORIUS (1544—1607) teológiai és orvosdoktor, hesseni születésű. Előbb protestáns, majd katolikus teológus és kanonok. Jacob PONTANUS (1542—1626) jezsuita irodalom-tanár Augsburgban. Julius Caesar SCALIGER (1484—1558) humanista filozófus, költő és kritikus. TORRENTIUS, másképp VAN BAECKEN (1520—1595) filológus Löwenben és Brüsszelben. Robert TURNER (megh. 1599) katolikus angol, aki a vallásüldözés miatt elhagyva hazáját, Ingolstadtban lett egyetemi rektor, teológus. Antonius MURETUS (1526—1585) humanista kritikus és szónok, aki élete végén pappá szenteltette magát, sőt, egyes források szerint jezsuita lett. Hieronymus NATALIS (megh. 1580) spanyol jezsuita, görög és héber nyelvet tanított Rómában. Jacobus BOSIUS a XVI. század második felében élt mint a

jeruzsálemi Szent János lovagrend tagja. Paulus JOVIUS (1483—1552) a híres humanista történetíró. Jacobus CUIACIUS (1520—1590) francia jogtanár Bourges-ban, egy ideig a savoyai herceg tanácsosa, korában híres jogász. Christoph CLAVIUS (megh. 1612) jezsuita matematika-professzor Rómában, bambergi születésű. Joannes TARCAGNOTA nápolyi író, a XVI. század derekán élt. Benedictus PEREIRA (PERERIUS, 1535—1610) spanyol jezsuita, a szentírás-tudomány szakértője. Jacob GRETSER, marcdorfi születésű jezsuita, szül. 1560-ban. Horatius TÜRSELLINUS (megh. 1599) jezsuita, római tanár. Aurelius BRANDOLINUS (megh. 1498) firenzei szónok, költő és muzsikus, humanista szerző. Gabriel PRATEOLUS (megh. 1588) a teológia doktora a párisi Sorbonne-on.³⁷

Ebben a névsorban már megfigyelhető a katolikus szerzők előtérbenyomulása a humanista világiak mellett, és protestáns író csak egy marad. A művek tárgya tekintetében azonban nincs változás, a könyvtár gyűjteményében továbbra is a középiskolás tankönyvek uralkodnak.

A könyvtár jellege tehát 1586 óta nem változott, s CARILLO újrualapítása sem térítette el eredeti rendeltetésétől, a középiskolai, tanulmányi könyvtár típusától. Ami változás mutatkozik, az csak a tananyag differenciálódására, elmélyülésére mutat és a katolikus szerzők nagyobb súlyára. A görög—latin irodalom mellett a vágsellyei időszakban már feltűnnek jogtudományi művek (Sigonio, Brissonio, Cujacius könyve, a *Corpus Juris Civilis* kötetei). De feltűnnek a természettudományos érdeklődés kezdetei is (EUKLIDÉS geometriája mellett CLAVIUS és DELRIO művei).

Ismerve azt a gondot is, amellyel a rend a vágsellyei iskola tanári karát kiválogatta,³⁸ megállapíthatjuk, hogy a könyvtár, bizonytalan és viszontagságos kezdetei után egy fokozatos színvonalbeli emelkedés útján volt, amikor a BOCSKAI-háború ismét megszakitotta a fejlődését. A művelődés, amelynek tankönyvei segítségével szolgálatában állt, határozottan katolikus és ellenreformációs szellemű volt, de a klasszikus ókor megismertetésében, valamint a jog és természettudomány kezdeteiben ugyanazokat a célokat szolgálta, amelyek a humanizmussal meginduló világi műveltség alapjai is voltak, függetlenül a vallási harcok szellemétől.

Az állomány alapjainak elemzése azonban arra is felhívja a figyelmünket, hogy ebben az anyagban különleges ritkaságokat, tartalmuk vagy kiadásuk miatt rendkívüli értékes műveket hiába keresünk. Ósnyomtatvány például mindössze kettő akad. Kódexek egyáltalában nincsenek, ezekből az elsőt csak a második nagyszombati korszakban, 1628-ban szerzi be a könyvtár.³⁹

Ez is csak a gyűjtemény középiskolai, tanulmányi jellegét erősíti. A jezsuiták csupán az oktatómunka gyakorlatához kerestek támaszt, a könyvgyűjtés nem volt öncél, és a rend kollektív szellemében egyéni hajlamoknak különben sem jutott nagy szerep. A főúri magánkönyvtárak vagy a személyes, nagyúri gondoskodáshoz kötött intézmények gyűjteménye mellett tehát anyagával nagyobb jelentőségre nem emelkedett.

Ma az Antiquissima-gyűjtemény e két első kollekciójának, az 1586—1605 közötti beszerzéseknek különleges értékét nem a könyvek tartalma adja,

³⁷ Adatok vö. JÖCHER: *I. m.*

³⁸ *EK keletkezése.* 49. l.

³⁹ *Cod. Lat.* 73. (Ant. Tyrn. 1628/1.)

hanem beszerzésük ideje, ennek országos viszonylatban való régisége és az a körülmény, hogy e gyűjtemény legtöbb darabját az Egyetemi Könyvtár a XVI. század óta megszakítás nélkül őrzi.⁴⁰

DEZSÓ DÜMMERTH: L'ORIGINE DES COLLECTIONS DE LA BIBLIOTHÈQUE UNIVERSITAIRE DE BUDAPEST

Nous avons déjà démontré dans une étude précédente que, en opposition à la conception généralement adoptée jusqu' à présent, la Bibliothèque Universitaire de Budapest ne fut pas fondée en 1635, en même temps que l'Université, mais beaucoup plus avant. En réalité, sa fondation remonte à 1561; c' est alors que les Jésuites avaient établi la bibliothèque de leur collège de Tyrnavia (Nagyszombat, aujourd' hui Trnava en Tchécoslovaquie), ancêtre de la Bibliothèque Universitaire de Budapest. Les matériaux conservés par celle-ci depuis l'époque antérieure à 1635 jusqu' à nos jours font preuve de notre thèse.

Ce matériel dénommé *Antiquissima* constitue aujourd' hui une collection spéciale qui se divise en des groupes selon la lieu et la date de l'acquisition. Car le collège des Jésuites changea plusieurs fois de siège et durant une période, il a même fermé ses portes. A ce temps, les livres de la bibliothèque étaient gardés à Vienne, d' où ils furent plus tard retournés en Hongrie.

La collection des *Antiquissima* se compose actuellement des groupes suivants:

I. *Collectio Turociensis*. Acquisition de la bibliothèque pendant la période de 1586 à 1598, lorsque le collège résida à Znióvárálja, dans le comitat Turóc.

II. *Collectio Selliensis*. Acquisitions des années 1598 à 1605, quand le collège avait son siège à Vágsellye, au comitat de Nyitra.

III. *Collectio Tyrnaviensis*. Acquisitions de 1612 à 1635 à Tyrnavia, avant la fondation de l'Université.

De la période du premier collège de Tyrnavia (1561—1567), nous n' avons pas de livres. L'étude présente ne s' occupe que des collections de Turóc et de Sellye, et analyse en détail leur composition thématique. Nous avons pu constater que la bibliothèque du collège des Jésuites de Hongrie avait, pendant la période de 1586 à 1605, un caractère typiquement humaniste et elle possédait un fonds destiné à l'usage des étudiants du collège. Ce fonds se composait en premier lieu d' ouvrages des auteurs classiques anciens auxquels venaient s' ajouter les livres de la littérature ecclésiastique; à côté des ouvrages de théologie catholique, on y trouvait représentée la théologie protestante aussi, servant selon toute vraisemblance les buts des controverses religieuses.

⁴⁰ Az *Antiquissima*-gyűjtemény harmadik kollekcója — *Collectio Tyrnaviensis 1612—1635* — már a második nagyszombati letelepülés korszakára vonatkozik. Ez a gyűjtemény, beszerzésének idejét tekintve, nem tartozik jelen tanulmányunk keretei közé, mivel itt csak a XVI. századvég és a XVII. század első éveivel kívántunk foglalkozni: az első és második magyarországi jezsuita kísérlet korával. De a kollekcó terjedelme sem tenné lehetővé itt a részletesen elemző ismertetést.